

УДК 378.011.3 – 051: 81'243]: 316.77

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗАСОБАМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРАГМАТИЧНИХ СИТУАЦІЙ

А.О.Трофименко

Стаття присвячена розгляду іношомовної комунікативної компетенції як інтегративного показника (в основі яких взаємодія професійного і особистісного), а також особливостям формування іношомовних комунікативних компетенцій, які передбачають «накладання» іношомовних навичок на предметний зміст професії під час виконання професійних завдань. Одним з найбільш ефективних засобів навчання професійно-орієнтованого іношомовного спілкування є використання мовних ситуацій прагматичного характеру.

Ключові слова: іношомовна комунікативна компетенція, професійна компетентність, мовленнєва прагматична ситуація, мовленнєва тактика, мовний компонент

ФОРМИРОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПОСРЕДСТВОМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРАГМАТИЧЕСКИХ СИТУАЦИЙ

А.О. Трофименко

Статья посвящена рассмотрению иноязычной коммуникативной компетенции как интегративного показателя (в основе которых взаимодействие профессионального и личностного), а также особенностям формирования иноязычных коммуникативных компетенций, которые предусматривают «наложения» иностранных навыков на предметное содержание профессии во время выполнения профессиональных задач. Одним из наиболее эффективных средств обучения профессионально-ориентированного иноязычного общения является использование речевых ситуаций прагматического характера.

Ключевые слова: иноязычная коммуникативная компетенция, профессиональная компетентность, речевая прагматическая ситуация, речевая тактика, языковой компонент.

FORMATION OF FOREIGN COMMUNICATIVE COMPETENCE BY MEANS OF USING PRAGMATIC SITUATIONS

A. O. Trofymenko

The article is devoted to the foreign language communicative competence as an integrative indicator (based on interaction between professional and personal) and the features of formation of foreign language communicative skills that involve «imposition» of foreign languages skills in the subject content of the profession in the performance of tasks. The topicality in the article is due to increasing deemed and for qualified specialists who speak a foreign language. For the

modern professionals a foreign language is one of the conditions of their professional competence. The findings from this research provide evidence that one of the most effective means of teaching professionally oriented foreign language communication is the use of language pragmatic situations.

Key words: *foreign language communicative competence, professional competence, speech pragmatic situation, speech tactics, language component.*

Зміна політичної ситуації в Україні, розширення міжнародних зв'язків, включення нашої країни у світову цивілізацію сприяли зростанню ролі іноземної мови в житті суспільства та в професійній діяльності сучасного фахівця. Для сучасного фахівця володіння іноземною мовою стає однією з умов його професійної компетентності. Іноземна мова дозволяє йому продуктивно спілкуватися в іншомовному середовищі, дає можливість долучитися до новітньої фахової інформації. Таким чином, для фахівця іноземна мова сьогодні стає і засобом спілкування в іншомовному середовищі, і дієвим фактором професійно-особистісного розвитку, саморозвитку та професійно-творчої самореалізації, визначаючи ступінь його професійної мобільності і продуктивності.

Формування комунікативної компетенції майбутнього фахівця виступає сьогодні головною метою навчання іноземної мови, оскільки дозволяє надалі використовувати іноземну мову як засіб професійного та міжособистісного спілкування. Сформованість комунікативної компетенції має на увазі вміння: 1) встановлювати контакт з партнером, проявляти емпатію; 2) адекватно використовувати професійну термінологію і мовні формули для вираження комунікативного наміру в ході консультативної та науково-методичної діяльності; 3) домагатися своєчасного прийняття позитивних рішень. Використання прагматичних ситуацій у процесі вивчення іноземної мови сприяє формуванню комунікативної компетенції.

Проблемам формування та розвитку комунікативної компетенції в процесі навчання мови присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених (М.Н.Вятютнев, І.А.Зимова, Н.І.Гез, Є.І.Пассов, І.Л.Бім, В.В.Сафонова, Дж.Савіньон, Г.Піфо, Д.Хаймз, Д.Равен та ін.). Однак, незважаючи на велику кількість публікацій, багато аспектів даної проблеми не отримали належного розгляду. Серед них: нечітке визначення поняття «іншомовна комунікативна компетенція» та її компонентного складу, особливості формування іншомовної комунікативної компетенції, визначення критеріїв і показників її сформованості.

Тому **метою** даної статті є аналіз поняття «іншомовна комунікативна компетенція» як інтегративного показника (в основі якого взаємодія професійного і особистісного), як певної якості знань, системотвірним компонентом яких є рівень активності (дієвості, готовності до використання).

Причинами невизначеності тлумачень іншомовної комунікативної компетенції можна назвати: а) багатоаспектність категорії, яка розглядається; б) особливості перекладу даного терміну: у вітчизняній науковій свідомості англійське «communicative competence» позначається як «комунікативна компетенція» і як «комунікативна компетентність». Нечіткість меж термінами призводить до наявності численних дефініцій: комунікативна досконалість, мовна компетентність, комунікативна грамотність, соціолінгвістична компетентність, вербальна комунікативна компетентність, комунікативні здібності, комунікативні вміння та ін. Слідом за В.В.Сафоновою, А.В.Хуторським ми розрізняємо поняття «компетентність» і «компетенція». Якщо особистісні якості умовно розглядати як деяку «даність», а набуття комунікативного досвіду як перспективу, то саме від наявності (чи відсутності) комунікативної компетенції залежатиме рівень професіоналізму фахівця, його професійна комунікативна компетентність. Поняття «компетентність» визначається як здатність людини до практичної діяльності, а «компетенція» як змістовний компонент даної здатності у вигляді знань, умінь, навичок [4], [5].

У розумінні всіх складових компонентів комунікативної компетенції та механізму їх взаємодії не існує єдності. Іншомовна комунікативна компетенція має складну багатокомпонентну структуру. Відповідно до моделі, запропонованої в документі Ради Європи (1997), комунікативна компетенція складається з трьох компонентів: лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного [8].

Мовленнєва прагматична ситуація – основа функціонування спілкування, включають в себе мету спілкування, явні чи приховані наміри мовця, його поведінкову тактику, мовна поведінка, установки, ставлення мовця до висловлювання і до співрозмовника, організацію висловлювань, вибір тематики та форми комунікацій. Розглянемо всі аспекти трохи докладніше.

Комунікативні наміри мовця і його мотиви. Вступаючи в мовленнєву взаємодію, можна з різною метою. Основними типовими цілями мовного спілкування є:

– інформаційна – повідомлення / отримання необхідної інформації, яка надає прямий або прихований вплив на вербальну / невербальну поведінку співрозмовника, спрямовану на осмислення ситуації спілкування, надаючи йому свободу у виборі мовно-поведінкової тактики: повідомлення інформації, вираження згоди / незгоди, запит інформації, вираз прихованого волевиявлення;

– оціночно-впливаюча – надання аксіологічного впливу на співрозмовника, вербальне вираження емоційної оцінки, прагнення створити необхідну комунікативну атмосферу, апеляцію до цінностей

співрозмовника;

– емоційно-впливаюча – визначити емоційний стан співрозмовника: схвалення, похвалу, оціночне судження – думку, симпатію, радість тощо;

– регулятивно-спонукальна – спрямована на управління поведінкою партнера і висловлює безпосереднє спонукання до здійснення дії (порада, прохання, скарга, вимога, наказ, аргументація та ін.) [1].

Мовленнєва тактика і типи мовної поведінки. Використання мовних тактик у ситуативному спілкуванні ускладнено тим, що хід ситуації не може бути запланований заздалегідь у всіх деталях, як це можливо при підготовці до монологічного мовлення, бо невідома мовна поведінка співрозмовника на тій чи іншій стадії розвитку бесіди [1]. Існують різні тактики мовної поведінки. Якщо стратегічною метою є отримання максимуму інформації, можна застосувати мовну тактику «перевтілення», яка є більш характерною для професійного спілкування. Тактика «узагальнення» використовується для того, щоб показати, що несприятлива інформація, яка була щойно наведена, наприклад, у випадку з життя, не просто «випадкова» або «виняткова». Тактику «посилення» спрямовано на кращий або більш ефективний контроль за увагою слухача («привернення уваги»), на поліпшення структурної організації несприятливої інформації, на підкреслення суб'єктивної макроінформації. «Несподіванка» – використання в мові несподіваної або невідомої інформації. «Провокація» – на короткий час викликається реакція незгоди з викладеною інформацією, щоб використовувати цей період для підготовки слухачів до конструктивних висновків, для уточнення і більш чіткого визначення власної позиції [6]. «Аргументація» – види повідомлень ті самі, що й у доведенні, але зі спеціальним підбором фактів і упорядкуванням аргументів для переконання адресата, іноді з поданням тези і аргументів у вигляді невластивих їм висловлювань, додаванням емоційно-оцінного модусу, маніпуляцією з модусами думки і знання. «Умовляння» – прохання, пропозиція, порада, побажання, нав'язування, зваблення, підкуп тощо.

Ще одним тактичним прийомом і способом реалізації інтенції комунікантів служить ввічливість і солідарність. Категорія ввічливості – це національно-специфічна комунікативна категорія, змістом якої є система стратегій комунікативної поведінки, спрямованих на гармонійне, безконфліктне спілкування.

Важливими для врахування під час побудови комунікативної ролі є також ціннісні установки учасників комунікації. Апеляція до загальнолюдських цінностей, таких як моральний обов'язок, доброта, раціональність поведінки, є тактичним прийомом досягнення мети.

Формування іншомовної комунікативної компетентності спрямовано на опанування комунікативних жанрів, які є фахово визначальними для певної спеціальності. Це вміння вважається основоположним, оскільки кожен жанр має свою специфіку і композиційну будову згідно мети комунікації. Різноманітність жанрових форм визначається комунікативними завданнями та цілями спілкування:

- умінням використовувати терміни в діловому контексті;
- етикетними мовними формулами в рамках ділових контактів, які є невід'ємною частиною професійного мовного спілкування;
- основами риторичних знань і умінь;
- правилами врахування екстралінгвістичних факторів, які слугують важливим параметром оцінки комунікативної ситуації та планування комунікативних дій.

Успіх комунікації нерідко залежить від того, як обрані форма і стиль спілкування [2].

Існує значна варіативність у виокремленні дослідниками компонентів іншомовної комунікативної компетенції, що пов'язано зі складністю, багатоплановістю процесу спілкування. Разом з тим, більшість запропонованих моделей містять такі компоненти:

I. Мовний (лінгвістичний) компонент – «здатність мовця передати на основі певних правил ланцюг граматичних фраз (навіть безвідносно до їх змісту)» [5]. Це означає володіння системою відомостей про мову за її рівнями: фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному, стилістичному. Фахівець володіє даним компонентом, якщо має уявлення про систему мови і може користуватися нею на практиці. Рівень знань і умінь тут багато в чому залежить від відповідної підготовки. З погляду Н. Хомського, мовний компонент іншомовної комунікативної компетенції означає здатність розуміти і продукувати необмежену кількість правильних в лінгвістичному плані пропозицій з допомогою засвоєних мовних знаків і правил їх з'єднання [7]. С. А. Вишняков визначає мовний компонент як «здатність конструювати граматично правильні форми і синтаксичні побудови, а також розуміти смислові відрізки в мові, організовані у відповідності з існуючими нормами мови, і використовувати їх у тому значенні, в якому вони вживаються носіями мови в ізольованій позиції» [2].

II. Соціокультурний компонент іншомовної комунікативної компетенції містить знання соціокультурного контексту, в якому використовується мова, а також впливу даного оточення на вибір мовленнєвих форм. Соціокультурний компонент передбачає володіння відомостями етнокультурного і соціального характеру та їх врахування під час вибору і використання мовленнєвих засобів; здатність

користуватися ресурсами тих елементів соціокультурного контексту, що релевантні для сприйняття мови з погляду її носіїв: звичаїв, правил, норм, соціальних стереотипів.

III. Рефлексивний компонент охоплює собою такі аспекти:

1. Самостійна організація навчальної діяльності (постановка мети, планування, визначення оптимального співвідношення мети і засобів тощо). Володіння навичками контролю і оцінювання своєї діяльності, вміння передбачати її можливі наслідки. Пошук і усунення причин виниклих труднощів. Аналіз своїх навчальних досягнень, поведінки, рис особистості, фізичного та емоційного стану. Усвідомлене визначення сфери своїх інтересів і можливостей. Дотримання норм поведінки в соціумі, правил здорового способу життя.

2. Володіння вміннями спільної діяльності: узгодження і координація діяльності з іншими її учасниками; об'єктивне оцінювання власного внеску у вирішення завдань колективу; врахування особливостей різних видів рольової поведінки («лідер», «підлеглий» та ін.).

3. Оцінювання своєї діяльності з погляду моральних, правових норм, естетичних цінностей. Використання цих прав поряд з виконанням обов'язків громадянина, члена суспільства і навчального колективу.

Таким чином, вплив на ситуацію спілкування – є вплив, який чиниться на реципієнта за допомогою лінгвістичних, паралінгвістичних і нелінгвістичних символічних засобів у процесі мовного спілкування, що відрізняється особливими предметними цілями мовця, які включають зміну особистісного сенсу певного об'єкта для реципієнта, перебудову категоріальних структур його свідомості, культурну спільність, до якої він належить, що зумовлюють стереотипи поведінки, психічного стану (самооцінки і ціннісних установок) або психофізіологічних процесів. Уміння успішно управляти своїми прагматичними намірами, мовною поведінкою і тактиками іноземною мовою дозволить досягти поставленої комунікативної мети.

Література

1. Астафурова Т. Н. Стратегии коммуникативного поведения в профессионально-значимых ситуациях межкультурного общения (лингвистический и дидактический аспекты): автореф. дис. д-ра пед. наук: 19.00.02 / Т. Н. Астафурова. – М., 1997. – 27 с.
2. Вишняков С. А. Пороговый уровень. Русский язык / С. А. Вишняков. – Т. 1 – Повседневное общение. Т. 2 – Профессиональное общение. – Страсбург: Совет Европы Пресс, – 1996.
3. Гойхман О. Я. Профессиональная коммуникативная компетентность: слагаемые эффективного общения / О.Я. Гойхман. – М., 2006. – 145 с.
4. Сафонова В. В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности : автореф. докт. диссерт / В. В. Сафонова. – М., 1993. – 47 с.
5. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2002. – 23 апреля. <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>
6. Bogushevich, D. G. A Structural Approach to the Pragmatic Components of Language / D. G. Bogushevich, M. K. Vetoshikina // Proceedings of the 16 International Congress of Linguistics // Conference. – Paris, 1997. – Vol. 16. – P. 17–32.
7. Chomsky N. Aspects of the theory of syntax / N. Chomsky. – Cambr. (Mass.) : MIT, 1965. – 258 p.
8. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a // Secondary Education for Europe Strasburg, 1997.

References

1. Astafurova T. N. Strategii kommunikativnogo povedeniya v professionalno-znachimyh situatsiyah mejkulturnogo obscheniya (lingvisticheskiy i didakticheskiy aspekti): avtoref. dis. d-ra ped. nauk: 19.00.02 / T. N. Astafurova. – М., 1997. – 27 s.
2. Vishnyakov S. A. Porogovyyi uroven. Russkiy yazyik / S. A. Vishnyakov. – Т. 1 – Povsednevnoe obschenie. Т. 2 – Professionalnoe obschenie. – Strasburg: Sovet Evropi Press, – 1996.
3. Goyhman O. YA. Professionalnaya kommunikativnaya kompetentnost: slagaemye effektivnogo obscheniya / O.YA. Goyhman. – М., 2006. – 145 s.
4. Safonova V. V. Sotsiokulturniy podhod k obucheniyu inostrannomu yazyiku kak spetsialnosti : avtoref. dokt. dissert / V. V. Safonova. – М., 1993. – 47 s.
5. Hutorskoy A. V. Klyuchevyye kompetentsii i obrazovatelnyie standartyi / A. V. Hutorskoy // Internet-jurnal «Eydos». – 2002. – 23 aprelya. <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>
6. Bogushevich, D. G. A Structural Approach to the Pragmatic Components of Language / D. G. Bogushevich, M. K. Vetoshikina // Proceedings of the 16 International Congress of Linguistics // Conference. – Paris, 1997. – Vol. 16. – P. 17–32.
7. Chomsky N. Aspects of the theory of syntax / N. Chomsky. – Cambr. (Mass.) : MIT, 1965. – 258 p.
8. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a // Secondary Education for Europe Strasburg, 1997.